

УДК: 321.304

Д. Л. Тарасенко,
С.П. Пахоменко,
А.В. Трофименко

ГУМОРИСТИЧНІ МЕМИ ЯК ТЕХНОКУЛЬТУРНИЙ ІНСТРУМЕНТ ГРОМАДЯНСЬКОЇ СТІЙКОСТІ В УМОВАХ РОСІЙСЬКОГО ВТОРГНЕННЯ В УКРАЇНУ

Стаття досліджує роль гумористичних мемів як технокультурних інструментів громадянської стійкості в умовах повномасштабного російського вторгнення в Україну. Аналізується трансформація традиційних форм гумору у цифрові мемі, які стали новою технологією комунікації та соціальної мобілізації. На основі контент-аналізу мемів, поширених через цифрові платформи протягом першого року війни, досліджуються функції гумору як інструменту подолання соціокультурної травми. Гумористичні тематичні мемі розглядаються як технокультурне явище, що поєднує традиційні функції сміху (катарсис, консолідація, опір) з можливостями цифрових технологій (миттєве поширення, вірусність, мультимедійність). Особлива увага приділяється ролі так званого «гумору шибеника», репрезентації колективної ідентичності через мемі та створенню контрнарративів проти російської пропаганди. Демонструється, що мемі функціонують як інструменти самоорганізованої соціальної інженерії, формуючи горизонтальні мережі підтримки та колективної стійкості в умовах екзистенційної загрози.

Ключові слова: мемі, гумор, соціокультурна травма, громадянська стійкість, цифрові медіа, культурний опір, колективна ідентичність, російсько-українська війна, «гумор шибеника», мережеве суспільство

DOI 10.34079/2518-1521-2025-15-42-90-102

Постановка проблеми. Українці історично демонструють схильність до жартівливої рефлексії на історичні події, що підтверджується численними прикладами культурної спадщини. Показовим є наратив про лист запорозьких козаків турецькому султану XVII століття, який у сучасній термінології можна кваліфікувати як «тролінг». Сатиричні видання Української повстанської армії («Український перець», «Оса»), карикатури періоду нацистської окупації під час Другої світової війни, військовий гумор часів АТО свідчать про використання сміху як стратегії виживання у періоди критичних трансформацій суспільного буття.

Як влучно зазначає М. Александрова (Александрова, 2015), українці традиційно аналізують історичні події як процес усвідомлення, аналізу та осмислення колективної травми: Перша світова війна, громадянська війна, колективізація та депортації, голодомор 1932–1933 років, червоний терор, Друга світова війна, голод 1947 року, Чорнобильська катастрофа. Етапи розвитку нашого суспільства за часів незалежності також відзначилися травматичними подіями: Помаранчева революція, Євромайдан, тимчасова окупація Криму та окремих регіонів сходу України Росією, а згодом і повномасштабне вторгнення у лютому 2022 року. Кожен із цих періодів спричинив серйозний психотравматичний ефект, що накладався на попередній, формуючи багатошарову заморожену травму. Водночас, стратегії виживання багатьох українських громадян у кожен із цих періодів певною мірою визначалися спільними об'єктивними

та суб'єктивними чинниками з потужним консолідаційним потенціалом, серед яких гумор відіграє значну роль.

В умовах російського вторгнення гумор, зокрема його новітня медійна форма – мем, може розглядатися як специфічна комунікативна технологія та один із чинників соціальної стійкості суспільства в один із найтрагічніших періодів української новітньої історії. В епоху цифрових медіа гумор трансформувався з усної чи друкованої форми у явище «мему», яке миттєво поширюється у цифровому просторі, інтегрує образи, музику, відео та текст, створюючи складні багатошарові культурні коди.

За таких умов гумористичні меми можуть інтерпретуватися не лише як елементи розважального контенту, а як технологічна медіа-форма, потенційний інструмент культурного опору та соціальної мобілізації, який поєднує традиційні функції сміху (катарсис, консолідація, опір) із можливостями цифрових технологій (миттєве поширення, вірусність, мультимедійність, інтерактивність)

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Ступінь вивченості проблеми визначається її об'єктно-предметним полем, що становить взаємозалежність дослідження «соціальної травми» та її подолання, у нашому випадку – через рефлексію за допомогою жартів та мемів як технокультурних інструментів.

Сутність національно-культурних і духовних травм добре досліджена відомими вченими – П. Штомпокою, Д. Александером та Р. Асманом. Кожен із них аналізував, чому травма є не лише психологічним механізмом, а й соціокультурним та антропологічним конструктором.

Роль гумору як стратегії опору диктату тоталітарної влади має досить численну історіографію. В Україні тему досліджували Н. Кондратенко, М. Столяр, А. Яковлев та інші.

Меми як технокультурне явище всебічно висвітлені в роботі Л. Шифмана «Меми в діджитал культурі», де автор аналізує меми як культурні одиниці, що поширюються, змінюються і адаптуються в цифровому середовищі. Л. Шифман демонструє, що меми – це складні культурні практики, що відображають і формують колективні цінності, ідентичності та наративи (Shifman, 2013).

Значний внесок у дослідження мемів як інструменту соціальної стійкості в умовах війни зробила І. Мудра. Дослідниця проаналізувала функціональне призначення мемів у мас-медіа під час російсько-української війни, виокремивши три основні функції: інформаційну (повідомлення про новини), психологічну (допомога у подоланні переживань) та практичну (заклик до конкретних дій, зокрема підтримки ЗСУ). Мудра демонструє, що меми виконують терапевтичну роль через рефлексію важких почуттів, подолання страхів, зниження невизначеності та повернення контролю над власним життям (Мудра, 2023).

Комплексний аналіз мемів як інструменту інформаційної війни між демократіями та автократіями представлено у дослідженні А. Лягуші та Д. Ярового «Меми, свобода та стійкість до інформаційних викривлень: інформаційна війна між демократіями та автократіями». Автори розглядають меми через призму дихотомії свободи та безпеки, демонструючи асиметричну природу інформаційної війни, де автократичні режими експлуатують відкритість демократичних суспільств для поширення пропаганди, водночас залишаючись захищеними від аналогічного впливу через контроль над власним інформаційним простором. На прикладі російсько-української війни дослідники аналізують різні типи мемів – від персоналізації політичного лідерства та владних відносин до історичних наративів та питань свободи (зокрема, ухилення від мобілізації). Автори підкреслюють, що меми функціонують як агенти впливу через свою вірусність, візуальну силу, емоційно забарвлений контент та

роль у формуванні групової ідентичності, що робить їх ефективним знаряддям когнітивного впливу (Liagusha and Iarovyi, 2025).

Іспанський соціолог Мануель Кастельс у своїй роботі «Комунікаційна сила» (Castells, 2009) досліджує, як інформаційні технології трансформують владні відносини та культурні наративи. Його концепція «мережевого суспільства» дозволяє розглядати меми як інструменти комунікативної влади, що циркулюють у горизонтальних мережах і можуть впливати на масову свідомість ефективніше за традиційні ЗМІ.

Попри зростаючу увагу до феномену політичного гумору, зокрема з погляду використання мемів як інструментів культурного опору та громадянської мобілізації, проблема перебуває у процесі наукового осмислення та ще не стала предметом спеціального наукового дослідження.

Застосовані методи. Дослідження застосовує метод контент-аналізу гумористичних мемів та гумористичних наративів, поширених через цифрові медіаплатформи (X.com, Telegram, TikTok, Facebook, Instagram) протягом першого року повномасштабного вторгнення. Мемі розглядаються як технокультурні артефакти, що поєднують інновацію в комунікаційній формі та колективні наративні стратегії.

Аналіз охоплює візуальні меми (зображення з текстом), відеомеми (короткі відео з музикою), текстові меми (жарти, слогани) та гібридні форми (поєднання кількох форматів).

Метою статті є аналіз функцій гумору у форматі гумористичних мемів, які дозволяють їм виступати в якості специфічних інструментів горизонтальної комунікації та соціальної стійкості суспільства.

Виклад основного матеріалу. Аналізуючи характер соціокультурної травми, спричиненої повномасштабним російським вторгненням, доцільно розглянути її структурні ознаки та механізми впливу на суспільство через призму теорії соціальних змін.

П. Штомпка у своїй концептуальній моделі виділив чотири ознаки, притаманні кожній травматичній події: (1) несподіваність та швидкість змін, що відбуваються; (2) тотальність та радикальний характер змін; (3) екзогенність, тобто сприйняття події як незалежної від волі та бажання людини; (4) негативний характер події (Sztompka, 1999).

Д. Александер використовує соціально-конструктивістський підхід до аналізу культурної травми, пояснюючи її роль у житті суспільства: «Культурна травма виникає, коли члени певної спільноти відчувають, що вони були змушені пережити якусь жахливу подію, яка залишає незгладимий слід у їхній груповій свідомості, назавжди закарбовується в їхній пам'яті та фундаментально, безповоротно змінила їхню майбутню ідентичність» (Alexander, 2012). Ця дефініція підкреслює не лише об'єктивний характер травматичної події, а й процес її соціального конструювання через колективну рефлексію.

Як зазначають О. Рафальський та інші автори у своїй праці «Антропологічний код української культури та цивілізації» (Рафальський, Калакура, Коцур та Юрій, 2020), травматична ситуація, в якій перебуває український народ з моменту окупації його території як Російською імперією, так і радянською Росією, повністю кореспондує з теоретичними положеннями концепції соціокультурної травми та її особливостей.

Таким чином, російсько-українська війна 2014-2025 років відповідає ознакам, властивим теорії соціокультурної травми, вона накладається на болісні історичні процеси денаціоналізації та деукраїнізації українського суспільства Російською та радянською імперіями, створюючи феномен багатоплоскової замороженої травми.

Війна в цьому контексті постає як травматичний апогей: збройне зіткнення протиборчих сторін, що вимагає мобілізації всіх ресурсів держави – економічних, політичних, ідеологічних, духовних та культурних. У будь-якій війні суттєву роль відіграє не лише матеріальне оснащення збройних сил, а й моральний фактор, стійкість і мужність людей як на фронті, так і в тилу.

Попри те, що військові дії на сході України тривали з 2014 року, а попередження про початок наступу Росії з'являлися в західних медіа, значна частина суспільства прагнула вірити, що конвенційна війна в центрі Європи неможлива у XXI столітті. Відтак перші дні повномасштабного вторгнення у лютому 2022 року для багатьох громадян характеризувалися хаосом і панікою, миттєвою окупацією частини територій, першими жертвами серед військових і цивільного населення, стихійною евакуацією та страхом.

Водночас, психологічні дослідження підтверджують, що небезпека на війні, як правило, викликає таку потужну мобілізацію захисних можливостей людини, що вона адаптується до екстремальних обставин і може долати такі стреси, які в мирний час спричинили б важкі психічні розлади. Цьому сприяють висока консолідація суспільства за відносно короткий час, зростання різних форм групової ідентичності та створення інструментів самоорганізації суспільства в умовах екзистенційної загрози зовнішнім ворогом.

Гумор як спосіб подолання соціокультурної травми. Як зазначає П. Горностай (Горностай, 2021), український психолог і фахівець із соціальної психології, ще в давні часи ритуалізація слугувала одним із найефективніших способів виходу з колективної травми. Люди створювали героїчний епос, у якому описувалися героїчні вчинки та оплакувалися трагічні події. Ці переживання ставали ефективним способом зцілення від колективної травми, розповідь про яку була основою епічного сюжету. Групові історії в поєднанні з груповою міфологією також мають терапевтичний ефект. Це допомагає трансформувати травматичний досвід у нетравматичний наратив, дозволяє обговорювати проблемні теми в групі та безпечно передавати проблемну інформацію зовнішньому світу.

У наш час ця компенсаторна функція набуває якісно нової форми, оскільки якщо раніше героїчний епос творився усно та передавався з покоління в покоління, то тепер меми та цифровий гумор створюють миттєвий, вірусний, інтерактивний контент, що формується колективно, поширюється горизонтально і адаптується в режимі реального часу.

В епоху високошвидкісного інтернету український прикордонник, автор фрази «Російський військовий корабель – іди на х*й» у відповідь на пропозицію російських окупантів скласти зброю, став архетипічним героєм українського героїчного епосу з перших днів вторгнення (Suspilne, 2022). Образ солдата з характерним жестом, призначеним для військового корабля, поширився на багатьох зображеннях, поштових марках, друкованих виробках і одязі, трансформувавшись у колективний образ стійкості та готовності протистояти ворогові.

«Привид Києва», який у перші тижні вторгнення став національним героєм, бо захищав небо столиці, згідно із заявами Повітряних сил України, є колективним образом пілотів 40-ї тактичної авіаційної бригади (Liga.net, 2022a). Літня жінка, яка збила ворожий дрон банкою з помідорами, безіменні цигани, які вкрали трактор, сміливі херсонці, які безстрашно лягали під ворожі танки, конотопські відьми, які погрожували загарбникам проблемами зі статевим здоров'ям – усі ці реальні або частково міфологізовані події миттєво трансформувалися в гумористичні меми (Suspilne, 2023).

Саме ці образи, втілені в мемах і поширені через цифрові платформи, продемонстрували суспільству можливість протистояти ворогові та здатність кожного долучитися до опору.

Меми стали одними з символів протистояння, допомагаючи багатьом українцям вийти зі стану соціального шоку. Вони, зокрема їх гумористичний зміст, виконували критичну функцію трансформації травматичного досвіду в нетравматичний наратив, створюючи героїчний епос у режимі реального часу.

На відміну від традиційного героїчного епосу, що формувався століттями, цифровий мем-епос створюється миттєво, часовий проміжок від реальної події до вірусного поширення мема може становити лічені години. Меми зазвичай мають колективне авторство, тисячі користувачів створюють варіації одного мема або змінюють першоджерело залежно від контексту чи нових подій. Поширення мемів відбувається горизонтально, не через офіційні канали, а через соціальні мережі і кожен може додати свою версію чи коментар.

Така форма гумору ідеально корелює з потребами компенсації травматичних переживань. З одного боку, меми створюють потужні міфи, які підтримують національний дух і консолідують суспільство; з іншого боку, вони мають терапевтичний ефект, оскільки дають вихід гніву, страху та іншим негативним емоціям. За визначенням професорки З. Озоліної, завдяки принципу мінімізації спільних зусиль, тобто легкості сприйняття та передачі повідомлення, компенсаторна функція гумору посилюється прямо пропорційно ступеню охоплення (Ozolina and Austers, 2017). Просте створення картинки, її перегляд, лайк і репост мають швидкий терапевтичний ефект.

Меми як інструменти репрезентації колективної ідентичності. Як зазначав К. Шмітт, «того факту, що народи групуються за протилежностями «друг-ворог», не можна заперечувати, оскільки це потрібно для кожного політично існуючого народу» (Шмітт, 2021). Гумористичне в цьому контексті виступає потужним інструментом створення стереотипів у дихотомії «друг-ворог». Висміюючи ворога, суспільство не лише знижує рівень власного страху, а й активно конструює образ «іншого» – нижчого, примітивного, який не становить екзистенційної загрози. Гумористичні меми стають візуальними маркерами цієї опозиції, закріплюючи в колективній свідомості чіткі межі між «своїми» та «чужими».

Для значної частини українців образ ворога був сформований історичним досвідом взаємодії з імперською, радянською та путінською Росією. Після повномасштабного вторгнення з'являються лінгвістичні конструкти «рашисти», «русня», «хороший русский – мьортвий русский», які стають елементами опозиційної ідентичності – «ми проти них».

Меми значною мірою репрезентують та поширюють цю ідентичність. За визначенням Л. Шифмана, меми функціонують як «культурне програмне забезпечення» – це культурні коди, що легко копіюються, адаптуються та поширюються в цифровому середовищі (Shifman, 2013). У концепції «уявлених спільнот» Б. Андерсона, автор стверджує, що національна ідентичність формується через спільні символи, наративи та ритуали (Андерсон, 2001). У цифрову епоху меми стають одним із складників формування колективної пам'яті та ідентичності, діючи як швидкі, емоційно насичені культурні коди, що закріплюють спільні цінності та досвід у режимі реального часу.

М. Кастельс зазначає, що у мережевому суспільстві ідентичності формуються через комунікаційні потоки (Castells, 2009). У цих потоках гумористичні меми функціонують як одиниці цифрової культури, що створюють спільну семантичну систему – неологізми, візуальні символи, жести, які стають дискурсивними маркерами

опозиції «ми проти них». Показовим прикладом є трансформація слова «паляниця», яке набуло статусу не просто мема, а ідентифікаційного інструменту, оскільки носії російської мови зазвичай не можуть фонетично коректно вимовити це слово через особливості артикуляційної бази. Гумористичні меми з «палянцею» поширилися вірусно в цифровому просторі, перетворивши лінгвістичну особливість на інструмент розпізнавання «свій-чужий», «друг-ворог».

Цифрові платформи дозволяють ідентичності формуватися не «зверху вниз» через офіційну пропаганду, а органічно, через масову партисипативну участь громадян у створенні та поширенні культурного контенту. Це особливість сучасної соціальної інженерії: ідентичність будується не через примус, а через добровільну креативну участь. Створюючи емоційний зв'язок між членами спільноти, гумористичні меми можуть трансформуватися в національні символи, як це відбулося з образом прикордонника з острова Зміїний, що став архетипом українського опору.

Гумор як контрнарратив. За концептуалізацією Г. Почепцова, конфлікт між Україною та Росією – це «перша семантична війна у світі» (Почепцов, 2015). У семантичній війні зображення та візуалізація відкривають світ емоцій, де немає місця раціональному мисленню. Тому меми стають візуальними компонентами глузування з ворога та розвінчування його гегемоністських наративів. Висміюючи російську пропаганду, багато українців створюють численні варіації гумористичних мемів: «Київ за три дні», «паляниця», «Путін – х*ло», «рашисти», «московські карлики», «свинособаки», «путлер», «кримнашисти», «чорнобаївка», «соняшники» тощо, що формують цілісний контрнарративний дискурс. У такий спосіб геополітичні амбіції росії та її імперські наративи деконструються через прості, але ефективні візуальні образи: гуси, що атакують Кремль; російські солдати, які крадуть унітази побутову техніку (пральні машини); «евакуація» єнота із зоопарку під час ганебного відступу з Херсона, де «росія тут навсєгда» (TSN.ua, 2022).

Звільнення Херсону у листопаді 2022 року є парадигматичним прикладом спонтанного виникнення культурного коду, який не потребує пояснення всередині спільноти «своїх». Коли українські війська звільнили Херсон від окупантів, гумористичні меми з кавунами (традиційним символом міста) миттєво заповнили цифровий простір. Користувачі соціальних мереж масово публікували фотографії з кавунами, підприємці інтегрували його зображення в логотипи, громадяни створювали гумористичні меми з кавуном та малювали його на вулицях як форму урбаністичного мистецтва (Liga.net, 2022). Цей символ трансформувався в наратив радості та перемоги, що мав потужний консолідуючий ефект для значної частини суспільства.

Самопозиціонування Росії як «великої держави» з «другою армією світу» та риторика про «захоплення Києва за три дні», яка досі резонує в колективному Заході як ехо радянської могутності часів холодної війни, також піддається систематичному розвінчанню через гумористичні стратегії. Коли об'єкт страху стає об'єктом сміху, він втрачає свою здатність залякувати та контролювати через страх.

«Гумор шибеника» як засіб виживання. «Гумор шибеника» – це специфічна форма чорного гумору, що виникає в екстремальних умовах загрози життю. Цей термін походить з англійського «gallows humor» і означає здатність жартувати на трагічні, важкі та складні теми навіть перед обличчям смерті. З. Фрейд, описуючи особливості цієї форми гумору, зазначав: «Его відмовляється страждати через реальність, яка може змусити його страждати. Воно наполягає на тому, що травматичні епізоди із зовнішнього світу не можуть на нього вплинути; воно показує, що ці травми не сильніші за можливість задоволення» (Фрейд, 1990).

За словами Пола Вонга, професора Трентського університету, гумор може функціонувати як багатовимірний тактика виживання в екстремальних умовах. Чорна комедія допомагає впоратися з несприятливими ситуаціями, слугує механізмом психологічного опору та формою соціально-політичного вираження населення в умовах обмеженої свободи слова чи тоталітарного режиму. Війна являє собою ситуацію, коли негативні події досягають кульмінації та набувають настільки інтенсивного характеру, що людина вдається до сміху або плачу як останніх механізмів збереження психічного здоров'я. П. Вонг називає війну демонічною комедією, в якій жорстокі іронії множаться з шаленою швидкістю (Wong, 2003).

«Гумор шибеника» становить один із найпоширеніших видів чорного гумору серед українців під час війни. Росія заявляє про можливість використання ядерної зброї – українці роблять меми про Щевавицю. Путін оголошує мобілізацію – українці відповідають: «Де ж ми візьмемо стільки чорних пакетів!?». Пісня PROBASS Δ HARDI «Доброго вечора, ми з України» стала культовою, під її слова та музику знято тисячі відео, що візуалізують опір українців російським загарбникам: цивільні особи зупиняють бронетехніку власними тілами, переносять міни з демонстративною байдужістю (з цигаркою – заперечення норм безпеки, як заперечення смерті), викрадають танки за допомогою сільськогосподарської техніки, а військовослужбовці танцюють у полях зі зброєю (Espresso.Zahid, 2022). Ці гумористичні наративи забезпечили значній частині суспільства необхідну психологічну розрядку в перший рік війни, коли не було зрозуміло, чи зможе Україна вистояти у військовому протистоянні.

Масово поширений у формі гумористичних мемів «гумор шибеника» певною мірою виконував функцію психотерапевтичної практики, оскільки мільйони громадян брали участь у такому своєрідному терапевтичному процесі через створення, споживання та поширення гумористичного контенту, що створювало ефект колективного подолання травми.

Водночас об'єктом «гумору шибеника» стала не лише загроза окупації та фізичного знищення. Ракетні обстріли критичної інфраструктури, метою яких було підірвати бажання українців чинити опір і спровокувати соціальні протести проти уряду, також стали предметом гумористичних наративів: «Навіть без світла ми бачимо, які ви ідіоти», «Наші свічки горять за ваш упокій», «Вони хочуть залишити Україну без світла? Ідіоти, через 9 місяців народиться мільйон бандерівців» (Liga.net, 2022).

Цю функцію гумору давати вихід страху та болю під час війни, емпірично підтвердив Джон Грінспен, доктор філософії з Університету Вірджинії. Він досліджував гумор під час Громадянської війни в Америці та дійшов висновку, що існує пряма кореляція: чим інтенсивнішими та жахливішими були події на фронті, тим більше вони генерували жартів і карикатур (Grinspen, 2012).

Компенсаторну функцію гумору, тобто можливість вивільнення негативної психічної енергії, концептуалізував З. Фрейд у психоаналітичній теорії гумору. Згідно з теоретичною моделлю Фрейда та його послідовників, дотепність і жарти, гумор і комедія містять різні механізми економії психічної енергії та вивільнення її надлишку через сміх. Фрейд типологізував можливі гумористичні ситуації та відповідні їм енергії, які можуть бути розряджені через сміх: (1) розрядка енергії витіснення (сублімованої в дотепність); (2) розрядка психічної енергії (через комічне); (3) розрядка емоційної енергії (безпосередньо гумор) (Фрейд, 1990).

Ці функції є особливо актуальною під час війни, оскільки захищають людину від екзистенційної невизначеності буття. Коли психологічне напруження та трагізм наростали, громадяни висміювали невдалі військові операції агресора, публічно раділи

втратам ворожого військового контингенту та візуалізували свої перемоги через внутрішньо зрозумілі символи (зокрема, кавун як символ звільнення Херсона), що можна вважати складовими соціальної стійкості.

Мемі як синтез технології та культури. Телеграм-канали, TikTok, X.com, Facebook створили технологічну інфраструктуру для масового розповсюдження гумористичних мемів, зокрема «гумору шибеника». Алгоритми соціальних мереж, які традиційно критикують за сприяння поширенню дезінформації, у випадку українського гумору продемонстрували й конструктивний потенціал, оскільки просували емоційно забарвлений контент, завдяки якому користувачі зі схожим досвідом знаходили один одного через спільний гумор, формуючи горизонтальні мережі підтримки.

Цей феномен масової самоорганізації суспільства через культурні практики потребує концептуалізації, оскільки виходить за межі спонтанної реакції на кризу. Мемі та гумор у цьому контексті функціонують як інструменти цілеспрямованого, хоча й несвідомо координованого, конструювання соціальної стійкості – процесу, який можна описати через призму соціальної інженерії.

Термін «соціальна інженерія», введений К. Поппером, традиційно означає цілеспрямоване конструювання соціальних процесів, але в сучасному дискурсі часто асоціюється з маніпулятивними практиками (Поппер, 1994). Проте в контексті громадянської стійкості мемі та гумор демонструють феномен самоорганізованої соціальної інженерії – спонтанний, децентралізований процес, де мільйони індивідуальних акторів одночасно виступають і творцями, і споживачами культурного контенту. На відміну від класичної соціальної інженерії «зверху вниз», цей процес базується на добровільній участі, емоційній солідарності та спільному культурному коді.

Якщо традиційно людина в кризі могла отримати підтримку від родини, друзів, локальної громади, то в умовах російсько-української війни вона отримувала підтримку від анонімної, але солідарної цифрової спільноти, що налічує мільйони людей. Таким чином, мемі функціонували як один із інструментів самоорганізованої соціальної інженерії, формуючи горизонтальні зв'язки не через офіційні структури, а через спонтанну культурну практику створення та споживання гумористичного контенту.

У такий спосіб, мем трансформувався в гібридний феномен, де технологія (цифрові платформи, алгоритми, мультимедійні інструменти) та культура (традиції гумору, колективні цінності, наративи) створили специфічну форму культурного впливу, що не нав'язується зверху, а виникає органічно через масову участь. Ця форма м'якої сили має технологічну логіку вірусного поширення та культурну силу підтримувати суспільство у найтрагічніші часи, формуючи стійкість через горизонтальну солідарність та спільну семантичну систему.

Висновки. Проведене дослідження демонструє, що гумористичні мемі в умовах повномасштабного вторгнення набули нової функції інструменту подолання соціокультурної травми, поряд зі своєю традиційною розважальною роллю. Миттєвість створення, колективне авторство та горизонтальне поширення забезпечили їм ефективність, недоступну традиційним формам гумору. Разом з тим, традиційні гумористичні форми (карикатури, анекдоти, пісні) в умовах цифрової комунікації перетворювались у формат мемів, зберігши свій первинний потенціал – здатність критично осмислювати дійсність, знецінювати «чужого» та консолідувати на цьому тлі спільноти. У цьому контексті цифрові платформи, поширюючи гумористичні мемі, створили інфраструктуру для самоорганізації суспільства, де горизонтальна анонімна спільнота здатна забезпечити емоційну підтримку через спільний культурний код.

Функції мемів, такі як: конструювання ідентичності через опозицію «ми проти них», розвінчування наративів ворога та психотерапевтичний ефект через масове поширення «гумору шибеника» стали одним із ресурсів національної стійкості, поєднавши традиційні функції сміху з можливостями цифрових технологій. В подальшому, це відкриває перспективи для дослідження цифрового гумору як частини політичної культури та формування культури пам'яті.

Бібліографічний список

- Александрова, М., 2015. Соціокультурні трансформації сучасної України крізь призму концепції травми. *Культура України*, 48, с. 206-217.
- Андерсон, Б., 2001. *Уявлені спільноти. Міркування щодо походження й поширення націоналізму*. Київ: Критика.
- Горностай, П., 2021. Колективна травма як проблема соціальної та політичної психології. *Проблеми політичної психології*, 7 (21), с. 54-68.
- Мудра, І., 2023. Мемі як важлива складова контенту ЗМІ під час війни: мета, функції та теми. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»: журналістика*, 2 (6), с. 81-89.
- Поппер, К., 1994. *Відкрите суспільство та його вороги*. Перекл. англ. мовою О. Коваленко. Київ: Основи.
- Почепцов, Г., 2015. *Сучасні інформаційні війни*. Київ: Ваклер.
- Рафальський, О., Калакура, Я., Коцур, В. та Юрій, М., 2020. *Антропологічний код української культури і цивілізації*. Кн. 2. Київ: ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України.
- Фрейд, З., 1990. *Розум та його зв'язок з несвідомим*. Київ: ВТІ.
- Шмітт, К., 2021. *Поняття політичного*. Київ: КНТ видавництво.
- Alexander, J.C., 2012. *Trauma: A Social Theory*. Cambridge & Malden: Polity, pp. 85-108.
- Castells, M., 2009. *Communication Power*. Oxford: Oxford University Press.
- Espreso.Zahid, 2022. *Цигани крадуть танки, а домогосподарки збивають дрони балонами. Як українці рятують себе з гумором під час війни*. [онлайн] Доступно: <<https://zahid.espreso.tv/dva-tizhni-viyni-romi-kradut-tanki-a-domogospodarki-bankami-zbivayut-droni>> [Дата звернення 13 серпня 2025].
- Grinspen, J., 2012. *Laugh During Wartime*. [online] Доступно: <<https://archive.nytimes.com/opinionator.blogs.nytimes.com/2012/01/09/laugh-during-wartime/>> [Дата звернення 13 серпня 2025].
- Liagusha, A. and Iarovyi, D., 2025. *Memes, freedom, and resilience to information disorders: Information warfare between democracies and autocracies*. [online] Доступно: <<https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S2590291124004443>> [Дата звернення 13 серпня 2025].
- Liga.net, 2022. *Герої нашого часу «Це були помідори!»*. [онлайн] Доступно: <<https://life.liga.net/istoriyi/article/eto-byli-pomidory-ligalife-nashla-kievlyanku-sbivshuyu-vrajeskiy-dron-bankoy-konservatsii>> [Дата звернення 13 серпня 2025].
- Liga.net, 2022a. *Привид Києва – збірний образ пілотів. Повітряні сили Збройних сил України спростували статтю The Times*. [онлайн] Доступно: <<https://news.liga.net/ua/politics/news/vozdushnye-sily-vsu-zayavili-cto-prizrak-kieva-ne-realnaya-lichnost-a-supergeroy-legenda>> [Дата звернення 13 серпня 2025].
- Ozolina, Z. and Austers, I., 2017. *StratCom laughs. In search of an analytical framework*. Riga: NATO Strategic Communications Centre of Excellence, 157 p.

- Suspilne, 2022. «Русский военный корабль, иди...!» – хто сказав легендарну фразу і чому ім'я автора приховують. [онлайн] Доступно: <<https://suspilne.media/242551-russkij-voennij-korabl-idi-hto-skazav-legendarnu-frazu-i-comu-ima-avtora-prihovuut-2/>> [Дата звернення 13 серпня 2025].
- Suspilne, 2023. Доброго вечора всім, цей день настав: ми підготували добірку головних мемів 2022 року. [онлайн] Доступно: <<https://suspilne.media/348110-dobrogo-vecora-everybody-sej-den-nastav-mi-pidgotuvali-pidbirku-golovnih-memiv-2022-roku/>> [Дата звернення 13 серпня 2025].
- Sztompka, P., 1999. *The Sociology of Social Change*. Cambridge, Mass. : Blackwell, 348 p.
- Shifman, L., 2013. *Memes in digital culture*. MIT press.
- TSN.ua, 2022. Єнота, викраденого з Херсона, окупанти «зарахували» до Мелітопольського університету. [онлайн] Доступно: <<https://tsn.ua/ukrayina/vikradenogo-z-hersona-yenota-okupanti-zarahuvali-do-universitetu-melitopolya-2234152.html>> [Дата звернення 13 серпня 2025].
- Wong, P.T.P., 2003. *Humor and laughter in war time*. [online] Доступно: <<https://www.meaning.ca/article/humor-and-laughter-in-wartime/>> [Дата звернення 13 серпня 2025].

References

- Aleksandrova, M., 2015. Sotsiokulturni transformatsii suchasnoi Ukrainy kriz pryzmu kontseptsii travmy [Socio-cultural transformations of modern Ukraine through the prism of the concept of trauma]. *Kultura Ukrainy*, 48, pp. 206-217. (in Ukrainian).
- Alexander, J.C., 2012. *Trauma: A Social Theory*. Cambridge & Malden: Polity, pp. 85-108.
- Anderson, B., 2001. Uiaivleni spilnoty. Mirkuvannia shchodo pokhodzhennia y poshyrennia natsionalizmu [Imagined Communities. Reflections on the Origin and Spread of Nationalism]. Kyiv: Krytyka. (in Ukrainian).
- Castells, M., 2009. *Communication Power*. Oxford: Oxford University Press.
- Espresso.Zahid, 2022. Tsyhany kradut tanky, a domohospodarky zbyvaiut drony balonamy. Yak ukraintsi riaduiut sebe z humorom pid chas viiny [Gypsies steal tanks, and housewives shoot down drones with jars. How Ukrainians save themselves with humor during the war]. [online] Available at: <<https://zahid.espresso.tv/dva-tizhni-viyni-romi-kradut-tanki-a-domogospodarki-bankami-zbivayut-droni>> [Accessed 13 August 2025]. (in Ukrainian).
- Freid, Z., 1990. Rozum ta yoho zviazok z nesvidomym [Mind and its connection with the unconscious]. Kyiv: VTI. (in Ukrainian).
- Grinspen, J., 2012. Laugh During Wartime. [online] Available at: <<https://archive.nytimes.com/opinionator.blogs.nytimes.com/2012/01/09/laugh-during-wartime/>> [Accessed 13 August 2025].
- Hornostai, P., 2021. Kolektyvna travma yak problema sotsialnoi ta politychnoi psykholohii [Collective trauma as a problem of social and political psychology]. *Problemy politychnoi psykholohii*, 7 (21), pp. 54-68. (in Ukrainian).
- Liagusha, A. and Iarovyi, D., 2025. Memes, freedom, and resilience to information disorders: Information warfare between democracies and autocracies. [online] Available at: <<https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S2590291124004443>> [Accessed 13 August 2025].
- Liga.net, 2022. Heroi nashoho chasu «Tse buly pomidory!» [Heroes of our time «These were tomatoes! »]. [online] Available at: <<https://life.liga.net/istoriyi/article/eto-byli-pomidory-ligalife-nashla-kiievlyanku-sbivshuyu-vrajeskiy-dron-bankoy-konservatsii>> [Accessed 13 August 2025]. (in Ukrainian).

- Liga.net, 2022a. Pryvyd Kyieva – zbirnyi obraz pilotiv. Povitriani syly Zbroinykh syl Ukrainy sprostuvaty statti The Times [The Ghost of Kyiv is a collective image of pilots. The Air Force of the Armed Forces of Ukraine refuted The Times article]. [online] Available at: <<https://news.liga.net/ua/politics/news/vozduzhnye-sily-vsu-zayavili-cho-prizrak-kieva-ne-realnaya-lichnost-a-supergeroy-legenda>> [Accessed 13 August 2025]. (in Ukrainian).
- Mudra, I., 2023. Memy yak vazhlyva skladova kontentu ZMI pid chas viiny: meta, funktsii ta temy [Memes as an important component of media content during the war: purpose, functions and themes]. Visnyk Natsionalnoho universytetu «Lvivska politekhnika»: zhurnalistyka, 2 (6), pp. 81-89. (in Ukrainian).
- Ozolina, Z. and Austers, I., 2017. StratCom laughs. In search of an analytical framework. Riga: NATO Strategic Communications Centre of Excellence, 157 p.
- Pocheptsov, H., 2015. Suchasni informatsiini viiny [Modern information wars]. Kyiv: Vakler. (in Ukrainian).
- Popper, K., 1994. Vidkryte suspilstvo ta yoho vorohy [The Open Society and Its Enemies]. Translated from English by O. Kovalenko. Kyiv: Osnovy. (in Ukrainian).
- Rafalskyi, O., Kalakura, Ya., Kotsur, V. and Yurii, M., 2020. Antropolohichniy kod ukrainskoi kultury i tsyvilizatsii. Kn. 2 [Anthropological code of Ukrainian culture and civilization. Book 2]. Kyiv: IPIEND im. I. F. Kurasa NAN Ukrainy. (in Ukrainian).
- Shifman, L., 2013. Memes in digital culture. MIT press.
- Shmitt, K., 2021. Poniattia politychnoho [The Concept of the Political]. Kyiv: KNT vydavnytstvo. (in Ukrainian).
- Suspilne, 2022. «Russkii voiennyi korabl, idi...!» – kto skazav lenhendarnu frazu i chomu imia avtora prykhovuiut [«Russian warship, go...!» – who said the legendary phrase and why the author's name is hidden]. [online] Available at: <<https://suspilne.media/242551-russkij-voennij-korabl-idi-hto-skazav-legendarnu-frazu-i-comu-ima-avtora-prihovuiut-2/>> [Accessed 13 August 2025]. (in Ukrainian).
- Suspilne, 2023. Dobroho vechora vsim, tsei den nastav: my pidhotuvaly dobirku holovnykh memiv 2022 roku [Good evening everyone, this day has come: we have prepared a selection of the main memes of 2022]. [online] Available at: <<https://suspilne.media/348110-dobrogo-vecora-everybody-cej-den-nastav-mi-pidgotuvali-pidbirku-golovnih-memiv-2022-roku/>> [Accessed 13 August 2025]. (in Ukrainian).
- Sztompka, P., 1999. The Sociology of Social Change. Cambridge, Mass.: Blackwell, 348 p.
- TSN.ua, 2022. Yenota, vykradenoho z Khersona, okupanty «zarakhovaly» do Melitopolskoho universytetu [The raccoon stolen from Kherson was "enrolled" by the occupiers at Melitopol University]. [online] Available at: <<https://tsn.ua/ukrayina/vikradenogo-z-hersona-yenota-okupanti-zarahuvali-do-universitetu-melitopolya-2234152.html>> [Accessed 13 August 2025]. (in Ukrainian).
- Wong, P.T.P., 2003. Humor and laughter in war time. [online] Available at: <<https://www.meaning.ca/article/humor-and-laughter-in-wartime/>> [Accessed 13 August 2025].

Стаття надійшла до редакції 13.08.2025 р.

**D. Tarasenko,
S. Pakhomenko,
A. Trofymenko**

HUMOROUS MEMES AS A TECHNOCULTURAL INSTRUMENT OF CIVIC RESILIENCE IN THE CONDITIONS OF THE RUSSIAN INVASION INTO UKRAINE

This article examines the role of humorous memes as technocultural instruments of civic resilience during the full-scale Russian invasion of Ukraine. The study analyzes the transformation of traditional forms of humor into digital memes, which have become a new technology of communication and social mobilization. Based on content analysis of memes distributed through digital platforms (X.com, Telegram, TikTok, Facebook, Instagram) during the first year of the war, the research explores the functions of humor as an instrument for overcoming sociocultural trauma.

Humorous memes are examined as a technocultural phenomenon that combines traditional functions of laughter (catharsis, consolidation, resistance) with the capabilities of digital technologies (instant dissemination, virality, multimedia, interactivity). The article applies P. Sztompka's theory of social trauma, which identifies four characteristics of traumatic events: suddenness and speed of changes, totality and radical nature of changes, exogeneity, and negative character. The Russian invasion of Ukraine corresponds to these characteristics, layering upon painful historical processes of denationalization, creating a phenomenon of multilayered frozen trauma.

Special attention is devoted to the role of «gallows humor» as a survival mechanism in conditions of existential threat. Drawing on Z. Freud's psychoanalytic theory and P. Wong's research on humor during wartime, the study demonstrates how memes function as a compensatory mechanism for releasing negative psychic energy. The research shows that the intensity of tragic events directly correlates with the generation of humorous content, providing therapeutic relief to society.

The article analyzes memes as instruments of collective identity representation through the «friend-enemy» dichotomy. Linguistic constructs such as «rashists», «palianytsia», and visual symbols became markers of oppositional identity, functioning as «cultural software» according to L. Shifman, that creates shared semantic systems. Digital platforms enabled identity formation not through official propaganda but organically, through mass participatory engagement in creating and disseminating cultural content.

Memes are examined as counter-narratives against Russian propaganda in the context of «semantic war». By ridiculing the enemy's geopolitical ambitions and imperial narratives, Ukrainians created humorous variations that deconstructed the image of Russia as a «great power» through simple but effective visual images. The study demonstrates how the object of fear, becoming an object of laughter, loses its capacity to intimidate and control through fear.

The research conceptualizes memes as instruments of self-organized social engineering – a spontaneous, decentralized process where millions of individual actors simultaneously act as creators and consumers of cultural content. This process is based on voluntary participation, emotional solidarity, and shared cultural codes. Digital platforms created infrastructure for mass self-organization of society, where horizontal anonymous communities provided emotional support through shared cultural understanding.

The study concludes that humorous memes acquired a new function as instruments for overcoming sociocultural trauma alongside their traditional entertainment role. The instantaneity of creation, collective authorship, and horizontal dissemination provided them

with effectiveness unavailable to traditional forms of humor. Memes became a synthesis of technology and culture, a hybrid phenomenon that demonstrates constructive potential of digital algorithms in forming horizontal networks of support and collective resilience under conditions of existential threat.

Keywords: *memes, humor, sociocultural trauma, civic resilience, digital media, cultural resistance, national identity, Russian-Ukrainian war, gallows humor, network society, technoculture, social engineering, counter-narratives, digital platforms*